

Новий міністр освіти і науки України С. Квіт заявив, що одним з напрямів реформ стане подальше вдосконалення системи атестації наукових кадрів. Зокрема, «буде ініційовано виведення Всеукраїнської атестаційної комісії з міністерства». С. Квіт вважає, що комісія має бути незалежною.

Мабуть, заява міністра є логічною, з урахуванням обсягу критики, яка звучала на адресу ВАК, а потім – ДАК. Вкрай важливо, щоб реформування системи атестації було комплексним, а не обмежилося зміною вивіски та переміщенням чиновників з одного відомства в інше. У процесі реформ необхідно не просто прийняти якісь косметичні зміни, а вибудувати справді ефективну систему.

Департамент атестації кадрів МОН, що функціонував останніми роками, спочатку взявся за «наведення порядку» досить енергійно. Було підвищено вимоги до здобувачів, багато дисертацій відправляли на повторний захист («колективне рецензування»), побільшало відмов у присвоєнні наукових ступенів і скасування рішень спецрад. Однак, на думку багатьох учених, ця система акцентує увагу переважно на досягненні формальних і кількісних критеріїв, тоді як оцінці якості поданих результатів приділяється недостатньо уваги.

<...> С. Квіт заявив, що «комісія має бути незалежною». У нашій державі це навряд чи можливо (кожен орган залежить від фінансування, наприклад), однак створити передумови для незалежності можна шляхом запровадження чітких критеріїв прийняття всіх принципових рішень, а також забезпечення максимальної публічності під час їх прийняття.

Теоретично до цієї мети можна йти трьома шляхами. Або покласти всю повноту відповідальності на спецради, створені при авторитетних установах з шанованих учених. Або дати можливість усім національним університетам та академічним інститутам присуджувати власні ступені, і такі ступені в науковому світі котируватимуться залежно від престижності закладу. Або максимально реформувати чинну систему, впровадивши в неї об'єктивні критерії та зробивши її максимально публічною.

Перший шлях досить непростий та тернистий. Зараз чимало спецрад створені при установах, які не мають значної ваги в науковому середовищі. Нерідко до складу спецради входять люди, котрі не з'являються на засіданнях узагалі або з'являються там тільки для того, аби спочатку «розписатися у відомості», а потім привітати дисертанта на «неофіційній частині». Також непоодинокі випадки, коли до складу спецради включаються вчені, які не беруть ефективної участі в науковому пошуку (через вік, наприклад).

Другий шлях – кожна спецрада присуджує свій ступінь. Цей шлях прийнятний у тому разі, якщо в країні сформувалися стійкі традиції атестації наукових кадрів, а в систему підготовки й атестації вчених впроваджені найкращі світові (європейські) стандарти. Ці стандарти почнуть працювати тільки тоді, коли вітчизняна наука буде реально залучена у світовий науковий простір, а інноваційна діяльність вважатиметься нормою.

Третій шлях – залишити такий собі наглядовий (контрольний, регулюючий) орган, але при цьому забезпечити максимальну публічність і відкритість його діяльності. Це створить умови для принципового та об'єктивного розгляду різних питань, а також підвищить рівень довіри до ухвалених рішень. Автор цих рядків вважає, що такий шлях у нинішніх умовах – найбільш реальний.

Отже, у нових стандартах атестації наукових кадрів доцільно передбачити ряд новацій.

Склад рад при АК (атестаційна рада, експертна рада тощо) має формуватися на основі зрозумілих критеріїв, оприлюднених заздалегідь. Відбір кандидатур у ці ради має проводитися в публічній атмосфері. Причому може бути розглянута як рекомендація установи, так і індивідуальна заява вченого.

Засідання всіх колегіальних органів АК мають проходити у відкритому режимі (у тому числі транслюватися через Інтернет у режимі онлайн). Порядок денний та проекти рішень також повинні оприлюднюватися на офіційному сайті заздалегідь, щоб учені мали можливість внести свої пропозиції.

При АК треба створити дійову суспільну раду, до складу якої мають увійти представники громадських організацій, голови експертних рад, провідні експерти, журналісти.

АК може скасувати рішення спецради, якщо буде виявлено якесь грубе порушення (наприклад, плагіат), однак таке рішення може бути прийняте тільки на підставі врахування думки дисертанта та спецради, а також оскаржене. АК має чітко вказувати, чому він відхиляє аргументи дисертанта та спецради.

Бажано заборонити захищатися особам, котрі не мають базової освіти у відповідній науковій галузі. Хочеш стати кандидатом юридичних наук – отримай спочатку вищу юридичну освіту.

Спецради можуть бути тільки докторські (тобто вони зможуть присуджувати і докторські, і кандидатські ступені), можуть бути створені тільки при профільних установах (наприклад, не можна в музичному виші створити спецраду з економіки). До їх складу мають входити вчені, котрі й

самі відповідають вимогам, висунутим до дисертантів (наявність монографій, іноземних публікацій, впроваджень тощо). Слід передбачити чіткі та прості правила оперативної ротації членів спецради.

Увесь шлях проходження дисертації – від прийняття заяви спецрадою до видачі диплома – має відображатися в електронній базі даних. Внесення інформації в цю базу – безплатне. Спецрада та дисертант можуть через Інтернет відстежувати проходження дисертації на різних етапах. Ця ж база даних слугує інструментом моніторингу ефективності роботи всієї системи атестації наукових кадрів.

Усі оголошення про захист мають розміщуватися на офіційному сайті АК не менш ніж за місяць до захисту (таким чином, можливість дізнатися про нові перспективні дослідження отримують усі «вузькі спеціалісти», зокрема практичні працівники, а не тільки передплатники журналу).

На офіційному сайті АК також мають викладатися всі автореферати не менш ніж за місяць до захисту. Таким чином, кожен учений зможе ознайомитися з авторефератом, а також надіслати свій відгук (у звичайному друкованому або електронному вигляді).

До автореферату слід включати додаткову інформацію, яка має важливе значення з погляду атестації: рік народження, базова освіта здобувача, проходження ним підвищення кваліфікації, досвід роботи за спеціальністю, навчання в аспірантурі (або докторантурі), результати складання кандидатських іспитів, займана посада в період написання дисертації й на момент подачі автореферату, випускаюча кафедра, рівень володіння мовами.

Опонентів призначає спецрада з-поміж учених, які спеціалізуються за профілем дисертації. Базу даних учених, з урахуванням їхньої спеціалізації, формує АК. Підставою для включення в базу є наявність публікацій, патентів, впроваджень. Інформація в базу даних включається безплатно, упродовж одного дня. Таким чином, унеможливиться ситуація, коли опонентами призначають неспеціалістів або спеціалістів занадто широкого профілю.

Опонент несе персональну відповідальність за об'єктивність експертизи та якість відгуку. Якщо спецрада або АК прийняли протилежне рішення щодо дисертації – це не підстава для покарання опонента. Відомо безліч лазівок, яких опонент виявити просто не в змозі (власне, тому й існують додаткові процедури перевірки).

Процедура публічного захисту транслюється у форматі відеоконференції в режимі реального часу. При цьому має бути чітко видно всіх членів спецради, які прибули на засідання (кворум). У засіданні може бути оголошено перерву, але трансляція при цьому не переривається.

На офіційному сайті спецради має розміщуватися інформація про результати публічного захисту, включно з висновком спецради, відгуками опонентів, відгуками на автореферат, довідками про впровадження та іншими документами. Також має розміщуватися відеофайл. Ознайомитися з цими матеріалами може будь-який користувач.

Це далеко не повний перелік пропозицій, котрі можуть бути впроваджені у наявну систему атестації наукових кадрів. Зрозуміло, що питання реформування (якщо держава й новий міністр вважають цю проблему справді важливою) має обговорюватися із залученням якнайширшого кола вчених.

Комусь може здатися, що автор запропонував косметичні зміни. Головне тепер – не просто такий собі набір пропозицій, а встановлення їхнього формату. Зміни мають бути спрямовані на підвищення публічності, прозорості, принциповості, об'єктивності. У результаті буде створено умови і для підвищення якості (*Захарін С. Атестація наукових кадрів: головне – максимальна прозорість // Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/atestaciya-naukovih-kadriv-golovne-maksimalna-prozorist-.html>). – 2014. – 14–21.03).*